

Batılı Kadın Seyyahların Anlatımlarında Haremde Doğum Kutlamaları

Öğr. Gör. Dr. Seda AĞIRBAŞ

Ege Üniversitesi

Bergama Meslek Yüksekokulu

Eser Koruma Bölümü

seda.agirbas@ege.edu.tr

Orcid: 0000-0002-2649-5078

Özet

Türkiye, geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi 19. yüzyılda da Doğu'ya seferlerin başlangıç noktası olmuştur. Gezi koşullarının düzelmesi, demiryollarının, buharlı gemilerin gelişmesi, Doğu'ya ve Osmanlı İmparatorluğu'na gidecek seyyahlar için rehber kitaplarının basılması, gezi edebiyatını canlandırmış ve çok sayıda seyahatnamenin yazılmasına olanak sağlamıştır. Bir önceki yüzyılda üst sınıfın sahip olduğu imkânlarla seyahat edebilen Lady Montagu, Elizabeth Craven gibi az sayıda kadının, resmi ilişkilerle Osmanlı topraklarına geldikleri bilinmektedir. 19. Yüzyılda orta-alt sınıftan da kadınların yolculuk yaptığı görülmüş, kaleme aldıkları seyahatnameler aracılığıyla Osmanlı harem hakkında bilgiler edinilmiştir.

Bu çalışmada hareme girebilmiş Batılı kadın seyyahların gözünden kadının sosyal yaşantısının bir parçası olan doğum kutlamalarına yer verilecektir. Batılı seyyahların çoğu Osmanlı kadınlarının gelenekleri arasında evlenme, nişan, nikâh, doğum, misafir ağırlama gibi gelenek ve görenekleri gözlemlemişlerdir. Osmanlı kadınının yaşamında evlilikten sonra doğumun da düğün ve bayram gibi bir tören eşliğinde geleneksel olarak kutlandığına tanık olmaktadır. Bu geleneklerin her birinin adet ve usulleri vardır. Özellikle varlıklı Türk hanımları arasında ilk oğlun doğumundan itibaren yedi gün boyunca gece yarısına kadar misafir kabul etme yaygın bir adettir. Bu gelenek hanedan üyeleri arasında çok daha gösterişli bir şekilde uygulanmaktadır.

Türk toplumunda aile bağlarını güçlendiren çocuk sahibi olmak, İslam dininin gereği evliliğin de meşruiyet araçlarından biri olarak görülmesini sağlamıştır. Türk toplumunda çocuğa ayrı bir önem verildiğinden evli çiftlerden çoğu kez çocuk sahibi olması beklenmiştir. Bu beklentinin kaçınılmaz bir sonucu olarak toplumun genelinde çocuğun dünyaya gelişine önem verilmiş, çocukların doğumları gösterilerle kutlanmıştır. Osmanlı arşiv ve kayıtların yanı sıra Sürnamelerde, minyatürlü el yazmalarında bu konuya değinilmiş araştırmamızın çoğunluğunu oluşturan

seyahatnamelerde kadın seyyahların anlatımlarında yerini bulmuştur. Böylelikle imparatorluğun başkentine gelen kadın seyyahların haremdeki doğum kutlamalarına yer vermeleri bu geleneğin tanıtımına katkıda bulunmuştur.

Anahtar sözcük: Seyahatname, Harem, Doğum kutlamaları.

Birth Celebrations in the Harem in the Narrations of Western Female Travelers

Abstract

Turkey has been the starting point of travels to the East in the 19th century, as in previous centuries. The improvement of travel conditions, the development of railways and steamships, the publication of guidebooks for travelers going to the East and the Ottoman Empire, revived the travel literature and allowed many travelogues to be written. It is known that a small number of women, such as Lady Montagu and Elizabeth Craven, who could travel with the opportunities of the upper class in the previous century, came to Ottoman lands with official relations. In the 19th century, it was seen that women from the middle-lower class traveled, and information about the Ottoman harem was obtained through the travel books they wrote.

In this study, birth rituals, which are a part of the social life of women, will be included in the eyes of Western female travelers who were able to enter the harem. Most of the Western travelers observed the customs and traditions of Ottoman women such as engagement, marriage, birth, hosting guests. In the life of Ottoman women, we witness that after marriage, birth is traditionally celebrated with a ceremony such as weddings and holidays. Each of these traditions has its customs and procedures. It is a common custom, especially among wealthy Turkish women, to receive guests until midnight for seven days from the birth of the first son. This tradition is practiced in a much more ostentatious way among members of the dynasty.

Having a child, which strengthens family ties in Turkish society, has enabled marriage to be seen as one of the means of legitimacy as a requirement of the religion of Islam. Since children are given special importance in Turkish society, married couples are often expected to have children. As an inevitable result of this expectation, the birth of the child was given importance in the society in general, and the births of the children were celebrated with demonstrations. In addition to Ottoman archives and records, this issue was mentioned in Surnames and manuscripts with miniatures, and it found its place in the narratives of female travelers in travel books that constitute the majority of our research. Thus, the fact that female travelers who came to the capital of the empire included birth celebrations in the harem contributed to the promotion of this tradition.

Keywords: Travelogue, Harem, Birth rituals.

Giriş

Tarihi kaynaklar, arşiv ve kayıtlar gibi seyahatnameler de tarihe ışık tutan önemli belgelerdir. Doğu'ya seyahat eden Batılı gezginlerin kaleme almış oldukları bu kaynaklarla toplumların kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Bu seferlerin varış

noktası öncelikle Doğu toprakları olmakla birlikte 17. ve 18. yüzyıllarda en önemli duraklardan birinin Osmanlı coğrafyası olduğu görülmektedir. Ulaşım ve güvenlik anlamında pek çok zorluğun yaşandığı söz konusu yüzyıllarda misyoner, elçi, tüccar ve hacıların seyahat ettikleri; 19. yüzyılda ise teknolojik gelişmeler, ekonomik şartlar ve iyileşen koşullar sayesinde çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu seyyahların yanında Lady Montagu, Elizabeth Craven, Miss Julia Pardoe, Georgina Adelaide Müller, Mary Adelaide Walker, Lucy M.J. Garnett, Jane Harvey, Agnes Dick Ramsay, Lady Hornby, Grace Ellison, Dorina Neave gibi resmi ilişkilerle olduğu gibi araştırma ve merak amacıyla seyahat eden kadın gezginlere de rastlanmaktadır. Kadın seyyahların kendilerinden önce Doğuya seyahat edenlerin aktarımlarından Binbir Gece Masalları gibi kitapların anlatımlarından etkilendikleri bilinmektedir. Kültürel ve sosyal birikimin taşınmasında büyük rol oynayan kadın seyyahların izlenimleri özellikle hareme girme izni alabildikleri için Osmanlı haremi ve kadınların yaşantıları hakkında olmuştur. Seyahatnamelerinde kendi kültürleri ve aldıkları eğitim nedeniyle kısmen taraflı bir bakış açısıyla izlenimlerini aktarsalar da Osmanlı tarihi, arşiv kayıtları ve yazılan kitaplar ile kıyaslandığında hayli benzerliklerin olduğu görülmüştür.

Osmanlı toplumunda Türk kadını ve erkeği İslami geleneklere bağlı bir takım kurallar çerçevesinde yaşamaktadır. Ailenin kutsallığı ise nikâh ile gerçekleşmektedir. Evliliğin bir sonucu olarak dünyaya gelen çocuklar da İslam dininin gereği olarak aile bağlarını güçlendiren bir varlık olarak önem kazanmaktadır. Çocuğun dünyaya gelişine önem veren ailede çocukların doğumlarını törenlerle, özellikle Harem'de ihtişamlı bir şekilde, gösterilerle kutlandığına tanık olmaktadır. (Ortaylı, 2013: 40)

Osmanlı arşiv ve kayıtların yanı sıra *Sürnamelerde*¹ ve minyatürlü el yazmalarında bu konuya değinilmiş araştırmamızın çoğunluğunu oluşturan seyahatnamelerde kadın seyyahların anlatımlarında da yerini bulmuştur. Osmanlı döneminde tezhip, hat gibi geleneksel el sanatlarından biri olan minyatür sanatında da çocuğun doğumuna ilişkin tasvirler yer verildiğini görmekteyiz. Haremin dışı kapalı bir mekân olduğu düşünüldüğünde nakkaşların ve seyyahların bu ortamı görmeleri hatta doğum sahnelerini birebir görmeleri mümkün olamazdı.

¹ Sürnameler, Osmanlı payitahtının bekası için padişahların erkek çocuklarının sünnet düğünlerini; kızlarının veya kız kardeşlerinin evlenme düğünleri anlatan edebî eserlerdir. Şehzadelerin veya sultanların doğumları için yapılan Velâdet-i Hümayûn törenleri de Sürnâmeler içinde değerlendirilmektedir. (Arslan, 2007: 221)

Erken dönem minyatür örneklerine bakıldığında, *Cerrahiye-i İlhaniyye*'nin² nüshaları içinde kadınların tedavilerine yönelik sahnelerin betimlendiği görülmektedir.(Gümüşer, 2013: 20-21) Doktor ya da ebe olduğu düşünülen kadın (**Resim 1**), olasılıkla kadının rahminden uzanan bir parçayı tedavi etmektedir. (Ünver, 1939: 48-50)

Resim 1. Süheyl Ünver, Şerefeddin Sabuncuoğlu *Cerrahiye-i İlhaniyye* 'Kadın Hastalığı Tedavi Yöntemi', İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü Nüshası Minyatürleri, 1909, s. 773.)

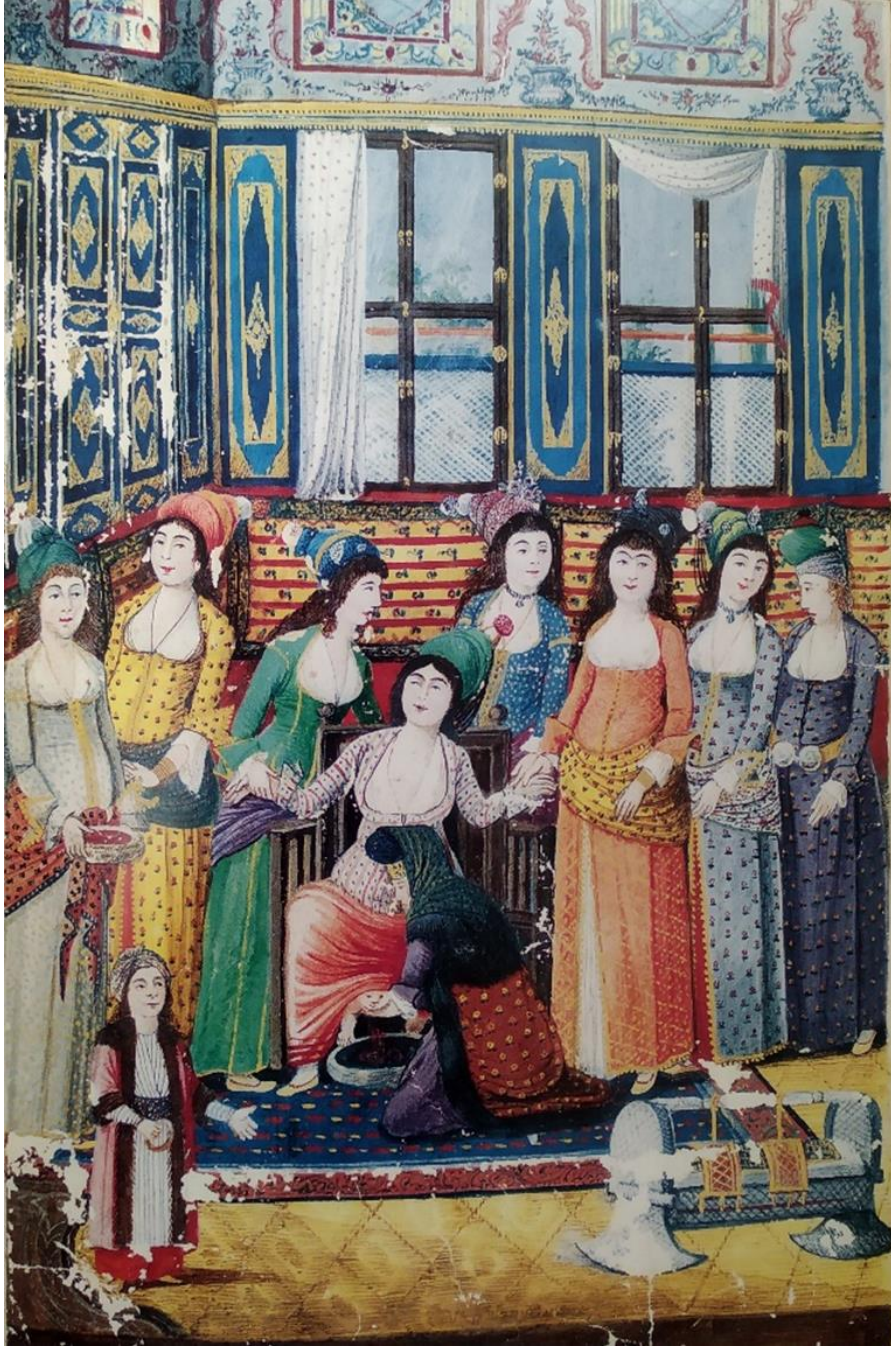
Ayrıca Firdevsi'nin *Şehnamesi*'nde de sezaryen doğumla (**Resim 2**) ilgili sahnelere rastlanılmaktadır. Firdevsi'nin *Şehname*'si yanında Biruni'nin *Al-Athar* adlı yapıtında da sezaryenle doğum sahnesinin (**Resim 3**) ayrıca annenin karnında ölen bebeğin doktor tarafından alınmasının tasvir edildiği görülmektedir. ([URL 1](#))

Resim 2. Biruni, *Al-Athar* «Sezaryenle Doğum Sahnesi» **Resim 3.** Firdevsi, *Şehnamesi* «Sezaryenle Doğum Sahnesi» ([URL 1](#))

² Cerrahiye-i İlhaniyye: 15. yüzyılda yaşayan Sabuncuoğlu Şerefeddin tarafından kaleme alınan eser tıbbi tedavi usullerini anlatan minyatürler içermektedir. Söz konusu minyatürlerde kadın hastalıkları ve doğumda kullanılan aletlerle ve muayene yöntemlerinin de tasvir edildiği bilinmektedir.(Önkol Ertunç, 2020: 307)

18. yüzyıldan sonra Buhari, Levni gibi saray nakkaşları çok sayıda kadın minyatürleri yapmışlardır. Kadın konusunu Batılı tarzda ele alan nakkaşlar hem batılı hem de Osmanlı kadınlarını resmetmişlerdir. Fazıl Enderuni kalemiyle ele alınan özellikle kadınlar hakkında yazılan *Hubanname* ve *Zenanname* Osmanlı kadınları dışında değişik etnik gruptaki kadınları da ele alması açısından önemli eserlerdir. (Deveci, 2017: 58-59) İki değişik nüshası bulunan Enderunlu Fazıl'a ait *Zenanname* adlı eserde bütün minyatürler kadın üzerinedir. Bunlardan biri hamamda çıplak olarak kadınları yıkanırken gösterirken bir diğer minyatür ise kadınlar arasında bir doğum sahnesini (**Resim 4**) göstermektedir. Burada doğmakta olan çocuğun başı dışarıya çıkmıştır. Bu minyatürün Saray'daki haremde geçtiğini ileri sürenler olmuştur. (And, 2018: 165)

Resim 4. Enderunlu Fazıl, *Zenanname*, “Doğum Sahnesi”, (İÜK T5502),
(Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları I: Minyatür*, 2014, s. 549)

Osmanlı hanedanlığında doğum törenleri düzenleme âdeti düğün, sünnet gibi nedenlerle devlet erkânının ve halkın katılımıyla gerçekleştirilir ve gösterişli bir şekilde kutlanırdı. Bu törenler arasında hanedanın bekasını sağladığı için doğum şenlikleri ayrı bir öneme sahiptir. *Veladet-i Hümayun* denilen padişah çocuklarının doğumunda yapılan törenler bunlardan biridir. (Çakır, 2012: 64)

Padişah çocuğu dünyaya geldiğinde ilk olarak darüssade ağasına duyurulur, ağa, oda lalası vasıtasıyla Silahtar ağaya müjdeli haberi verdikten sonra lalaya bir bohça hediye edilirdi. Silahtar ağa padişahın bir çocuğu olduğunu sarayda ilan eder, haber üzerine Enderun'da bulunan her oda doğum şerefine şehzade ise beş hanım sultan ise üç adet kurban keserek doğumu kutlardı. Topkapı Sarayı'nın deniz kıyısında bulunan topraklarla şehzade için yedi defa, hanım sultan için üç defa atış yapılır, top atışı günde beş defa tekrarlanarak doğum haberi halka ve devlet ileri gelenlerine özel olarak duyurulurdu. Veladet haberi devlet yönetimindeki hiyerarşiye uygun bir biçimde başta sadrazam olmak üzere üst düzey devlet erkânına memurlar tarafından bildirilir ve onlardan haberi getirenlere özel hediyeler verirlerdi. (Uluçay, 2013: 142-143)

Doğumun ardından Sadrazam ve valide sultanın düzenledikleri beşik alayları, veladeti hümayunun en önemli merasimlerindenidir. **(Resim 5)** Bu merasimler muhtemelen 18. Yüzyılın sonundan itibaren gelenekselleşmiştir. Sadrazam *beşik alayı*³ için doğumun beşinci günü sadaret kethüdası tarafından törene katılacaklara davetiyeler gönderilir, belli saatte paşa kapısında bulunmaları istenirdi. Altıncı gün davetliler geldikten sonra oldukça kalabalık ve göz kamaştırıcı bir tören icra edilirdi. Valide sultanın hazırladığı beşik alayı da bir takım teşrifat kuralları çerçevesinde şaşaalı bir şekilde gerçekleştirilirdi. (Uzunçarşılı, 1998: 167-168)

Resim 5. Veladet Odası (Cengiz Göncü, *Osmanlı'da Harem ve Cariyelik*, İstanbul, 2015, s.251)

Doğum sırasında anne adayını yatırmak yerine oturur konumda tutmanın daha uygun olduğu düşünülerek buna yardımcı olacak özel *doğum sandalyeleri* **(Resim 6)** yapıldığı bilinmektedir. Doğuma yardımcı olacak kadınların anne adayını rahatlatmaya çalışırken ebenin de doğumu

³ Beşik Alayı: İlk çocuğunu doğuran kadınlara özgü düzenlenen ve varlıklı ailelerde uygulanan bir törendir. Bu kutlamada beşik, doğumdan önce özenli bir şekilde hazırlanır, beşiğin her tarafının kadife ile kaplandığı belirtilir. Beşiğin yanı ile baş ve ayakuçlarının gümüşten kabartma çiçeklerle bezendiği ifade edilir. Beşik alayının yapılacağı büyük odaya davet edilen konukların yemeklerini yedikten sonra çengi ve çalgıcılarla eğlendikleri hatta ailenin misafiri olarak konakta kaldıkları bilinmektedir. (Abdulaziz Bey, 1995: 17)

gerçekleştirdiği, bazen şarkıcılar, rakkaselerin doğum sancısı çeken anne adayını oyalamak üzere içeri alınır. Doğum zor bir olaydan çok kutlama gibi yaşanır. Bebek doğar doğmaz sütannenin kucağına verilir. Haberi saraya kızlar duyururdu. Sarayın her dairesi bebek erkeğe beş, kıza üç koç, kurban edilirdi. Ayrıca erkek için yedi pare kız için üç pare top atılır bu atışlar her namaz vakti tekrarlanmak üzere gerçekleştirilirdi. Valide sultan ve sadrazam kabuller düzenler, bebeğe lohusaya ve harem ileri gelen kadınlara kıymetli hediyeler verilir. (Özbilgen 2004: 524). Değerli taşlarla süslü nadide beşikler *Şehzade Beşiği* (**Resim 7**) ve ipek yorganlar saraylı bebekler için hazırlanırdı. Harem ışıklı ve renk cümbüşüne dönüşür, bir hafta süren doğum kutlamaları boyunca haremde hareketlilik yaşanır. İçeride olduğu gibi dış mekânlar da fenerler, lambalar, meşaleler ile aydınlatılırdı.(Aksoy Croutier, 2009: 108-109)

Resim 6. Doğum İskemlesi (TSM, nr,12/175) (İsmail Ediz, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, İstanbul, s. 472)

Kadın gezginlerin seyahatnamelerinden, Osmanlı kadınlarının gelenekleri arasında yer alan ve ailenin kutsal bağını güçlendiren çocuğun doğum kutlamalarının adet ve usullere uygun bir şekilde yer verildiğini okumaktayız. Osmanlı haremde Türk kadınları arasında doğumun bir şölen eşliğinde kutlandığına tanık olmaktayız. Varlıklı ailede doğan ilk erkek evladın doğumunun ilk haftası geceli gündüzlü misafir kabul etme geleneğinin Harem’de çok daha gösterişli bir şekilde uygulandığı bilinmektedir. (Abdülaziz Bey, 1995: 11-13)

Kayıt ve arşivlerden aktarılan bilgilerden bebeğin doğacağı günlerde hazırlıkların hız kazandığını, doğum sırasında gerekli olacak malzemelerin temin edildiğini ve hazırlıkların ailenin sosyal ve ekonomik durumuna bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini; ayrıca bebeğe giydirilecek bazı

kiyafetlerin doğum odasında hazır edilmesi sağlanırken nazarı önlemek amacıyla da odaya çeşitli simgeler yerleştirildiğini öğrenmekteyiz. Doğum sırasında eve çağrılan ebe kadının doğumu gerçekleştirmenin yanı sıra çocuğu yıkamak, göbek bağıını kesmek ve göbek adını koymak gibi bazı ritüelleri de yerine getirdiği bilinmektedir. Doğumun genellikle ebenin temin ettiği doğum iskemlesinde gerçekleştirildiği, yeni doğan bebeğe zıbın ve gömleği giydirildikten sonra el ve ayaklarının düzgün olması için kundaklandığı ve bebeğin yüzünün zarar görmemesi için uygun bir örtüyle kapatıldığı anlatılmaktadır. Nazarı önlemek için de çörekotu, mavi boncuk, sarımsak gibi maddelerden muska ya da nazar boncukları yapıldığı ve bebeğin başucuna asıldığı Ayrıca bebeğin ve annenin nazardan korunması amacıyla kurşun dökülmesinin de bir âdet olduğu anlatılmaktadır.

Doğumun gerçekleşmesinin ardından tebrik için gelen ziyaretçilere şeker ve karanfilden yapılan *lohusa şerbeti*⁴ ikram edildiği, doğumun yedinci günü ise lohusanın yatması için hazırlanmış lohusa döşeğinin kaldırıldığı, ardından beşik alayı denilen bazı eğlenceler düzenlendiği aktarılır. Beşik alayının da ilk çocuk doğduğu zaman yapıldığı ve genellikle saray çevreleri ve İstanbul'un seçkin aileleri tarafından düzenlendiği anlaşılmaktadır. Yenilen yemeklerin ardından çocuğun içinde bulunduğu beşiğin odaya getirildiği ve hediyeler sunulduğu; doğum yapan kadınların kırk gün boyunca özenli bir şekilde ebenin gözetiminde bakıldığı doğum ritüelleri arasında yer almaktadır. (Ediz, 2015: Cilt 4: 472-474)

Doğumu gerçekleştiren ebe, kadının doğumunda ve sonrasında yanında bulunmakla birlikte bebeğin doğumundan sonraki süreçte yaklaşık 40 gün her ikisinin bakımından ve sağlığından sorumlu olmaktadır. Doğumdan itibaren yedi gün boyunca uygulanan adetleri ve düzenlenen kutlamaları Fanny Davis şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Bebeğin başı görünür görünmez ebe, odadaki diğer kadınlarla birlikte tekbir ve bebek doğar doğmaz da kelime-i şehadet getirir. İlk suda yıkanan bebeğin göbek bağıını keser ve göbek adını koyar. Kundağa sardıktan sonra içinde Kuran'dan ayetlerin olduğu kumaşla sarılı muskayı, nazardan koruması için bebeğin kundağına ilıştırir. Bu arada anne sedef işlemeli ahşap sedir üzerindeki altın ya da gümüş sirmayla bezeli saten, kadife veya ipek örtülerle donatılmış loğusa yatağına yatırılır. Doğumun ikinci gününde ise bir müjdecî, kapağı kırmızı tülle bağlanmış bir sürahi şerbetle akraba, eş ve dostun evine doğum haberini götürür. Yine aynı gün lohusa

⁴ Lohusa şerbeti: Çocuğun doğumundan sonra ikinci günün sabahından üçüncü günün akşamına kadar akrabalar ile komşulara kırmızı şerbet gönderilmesi bir gelenektir. Şerbetin bir miktar kırmızı şekerle bir miktar karanfil ile hazırlandığı bilinmektedir. Testilere konulan şerbet doğan çocuk kız ise beyaz tül ile erkek ise boş olarak sunulurdu. İkinci gününden itibaren yedi gün içinde lohusayı ziyaret eden hanımlara kahve ve lohusa şerbeti ikram edilmesi adettendi. (Abdülaziz Bey, 1995: 16)

kadın kocasını karşılamak üzere giydirilir. Çocuğu eline verilen baba, onu kibleye doğru tutarak sağ kulağına ezan okur ve kelime-i şehadet getirir; sol kulağına besmele ile bebeğin adını üç kez söyler. Üçüncü gününde ise lohusa kadın eş dost ve akrabalarıyla misafirlerini ağırlar. Yedi gün boyunca gösterişli yatağında sadece şerbet içerek dinlenir. Yedinci gün yatak kaldırılır, sedef veya gümüş kakmalı ahşap oymalı beşik (Resim 7) getirilir ve bebek ona yatırılır. Bu gün bebek mevlidi okunur. Mevlitten sonra dansçı kızlar dans eder. Yemekler yenir, eğlenceler yedi gün boyunca devam eder. (Davis, 2006: 48-50)

Resim 7. Şehzade Beşiği (TSM, nr. 8/912)
(İsmail Ediz, Büyük İstanbul Tarihi, C.4, İstanbul, s. 474)

Bu geleneğin özellikle büyük ailelerde ve geniş konaklarda daha masraflı ve gösterişli uygulandığını görmekteyiz. Abdülaziz Bey'e ait Osmanlı adet, gelenek ve göreneklerinin anlatıldığı kitapta bu gelenek ayrıntılarıyla ifade edilmektedir. Lohusanın yatağının kaldırıldığı yedinci günün gecesinde kutlamaların adeta kına gecesi şeklinde kutlandığına, ilk çocuğunu doğuran lohusaya büyük ailelerde ve özellikle hanedan üyeleri arasında beşik alayı düzenlendiğine değinilmektedir. Misafirlerin mükellef sofralarda yemeklerini yedikten sonra dans eden rakkaseler eşliğinde nargilelerini ve çubuklarını içip ardından kahvelerini yudumladıkları söylenmektedir. Gece rahat bir şekilde uyumaları için yatakların hazırlandığı, sabahleyin her birine kahvaltı tepsileri götürüldüğü; hanede kalan çengillerle diğer hizmetlilere de yemek ve ayrı ayrı para ve hediye verildiği belirtilmektedir. (Abdülaziz Bey, 1995:17-22)

Bir Müslüman ailesinde ilk çocuğun doğumunun her zaman özel bir kutlama sebebi olduğunu belirten Mary Adelaide Walker, davet edildiği bir konaktaki doğum kutlamalarını ve buradaki izlenimlerini ayrıntılı olarak tasvir etmektedir:

“...Konağın her tarafı ışıl ışıl aydınlatılmıştı ve birinci kattaki kabul odaları kadınlarla doluydu. Geleneksel kahveyi, sadece doğum kutlamalarında ikram edilen sıcak şerbet izlemişti. Kalabalık odada, yere çömelmiş bir sıra kadın müzisyen, şarkı söylerken dansçılar da hareketlerini sergiliyorlardı. Lohusa, yaldızlı ve gösterişli mavi ipekle kaplı, altın kordonlar ve püsküller ile bağlanmış Fransız karyolanın başına yaslanmış, altın sırmalı yorganı üzerinde oturuyordu. Pahalı ipek ve altın drapelerin ortasında kötü gözlere karşı büyüden koruduğuna inanılan içinde bir baş sarımsak, biraz mavi boncuk ve çeşitli baharatların yer aldığı küçük pembe bir tülbent demeti vardı. Yatağın başında ipeğe dikkatle sarılmış bir Kuran kopyası karyola direğine asılmıştı. Bebeğin beşiği annenin yatağının yanında duruyordu; aynı şekilde mavi ipek ve altın bakımından zengin ve sırma nakışlı küçük bir yorganı vardı. Yatağının başında nazardan korunması için nazarlık bulunuyordu.” (Walker, 1886: 330-332)

Türk ailesinde geleneksel olarak, bebeğe doğumdan üç gün sonra babası, dedesi ya da mahallenin imamı tarafından isim verir. Çocuğun doğumdan sonra isimsiz bırakılmasının dinen uygun olmadığını aktaran Özbilgen çocuğun göbeği kesilirken ailenin büyüklerinden birinin adının göbek adı olarak konulduğundan bahseder. Doğumu izleyen günlerde aile büyüklerinden birinin veya hocanın, kundaklı bebeği alıp karar verilen ismi söyledikten sonra bebeğin sağ kulağına ezanı, diğer kulağına üç defa isminin söylendiğini ifade eder. Yeni doğan çocuğa İslam kaynaklarından adlar konulduğu gibi İslam dinin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’de geçen isimler, Ramazan Kadir gibi kutsal gün isimleri hatta orada bulunan bir ermiş veya evliyanın ismi de çocuğa takılmıştır. İsim verildikten üç gün sonra da ebe kadının, öğle ezanından önce gelip çocuğu yıkadığı pek çok kaynakta anlatılır. (Özbilgen, 2004: 452) Kadın seyyah Mary Adelaide Walker seyahatnamesinde genellikle doğumun altıncı ya da yedinci gününden sonra bebeğe babası, dedesi ya da mahallenin imamı tarafından isim verildiğinden bahseder. İmamın bebeği kucağına alıp karar verilen ismi söyledikten sonra bir kulağına ezan, diğerine dua okuduğunu ifade eder. (Walker, 1886: 333)

Benzer şekilde Lucy Garnett’in de gözlemlerinden doğumun geleneksel olarak kutlandığını öğrenmekteyiz. Garnett, doğumu izleyen birkaç gün boyunca annenin sadece şerbet içtiğine, su dahi içmediğine, doğum duyulur duyulmaz komşuların, eş ve dostların tebriklerini sunmak için konağa akın ettiğine, tatlı, kahve ve diğer serinletici içeceklerin ikram edildiğine değinmektedir. Üçüncü günde bir cemiyet düzenlediğinden, davetiyelerin bir gün öncesinde dağıtıldığından, müjdecî adı verilen yaşlı kadınların davetiyeleri bir şerbet şişesiyle birlikte sözlü olarak

aktardığından bahsetmektedir. Davetli davetsiz tüm misafirlere öğle yemeği verildiğinden, nazardan korunması için tüm konukların maşallah sözleriyle bebeğe ve anneye dualar edildiğinden söz etmektedir. Benzer bir kabul töreninin düzenlendiği yoksul kesimlerde kahve, şeker ve meyve şeklinde serinletici içeceklerle ikramda bulunduğu değinen seyyah, adet uyarınca yıkanma töreninin yoksul kesimde doğumdan üç gün sonra yapıldığını, varlıklı kesimde ise sekizinci güne kadar ertelendiğini anlatmaktadır. (Garnett 2009:524-525)

Bursa'daki izlenimlerini aktaran Miss Julia Pardoe da Çekirge'de üst sınıftan bir yöneticinin ilk oğlan çocuğunun doğum kutlamasını ayrıntılı bir şekilde okuyucusuna aktarmaktadır. Geleneksel olarak davet üzerine gidilen bu törenlerde kadın seyyahlar öncelikle gördükleri karşısında şaşkınlıklarını bazen hayranlıklarını dile getirirler. Pardoe ise doğum yapan hanımın dairesine varmadan önce açık duran kapıdan gürültülerin kulaklarını adeta sağır edeceğinden, şarkı söyleyen kadınların seslerinden eğlence esnasında deflerin ve dümbelkelerin gürültülerinden misafir kadınların kahkahalarından, kahve ve fincan şingirtisinden etkilendiğini, karşılaştığı sahne karşısında şaşkınlığını dile getirmektedir. İlk izlenimlerin ardından anlatımlarına devam eden seyyah kapı karşısında doğum yapan hanımın yatağı ile karşılaştığını yatağın debdebesinden abartılı süslemelerinden detaylarıyla aktarmaktadır. Odanın perdelerinden sır ve sim işlemeli tülbentlerle donatıldığından aralarına portakal, limon ve meyve şekerlemelerinin serpiştirildiğinden söz ederek yatağın ucunda katlanmış kapitone pembe satenden iki yorgan ve yatağın ucundan sarkan sırma saçaklı bürümcük çarşafına kadar ayrıntı vermektedir. Ardından bebeğin beyaz satenden renkli ipeklerle süslenmiş saçaklı bir minder üzerinde sırmalı brokarlarla ve elmaslarla süslü örtülerle içinde yatırıldığını anlatan Miss Pardoe, lohusanın giysisinden üzerine taktığı mücevherlere, saç aksesuarından kaş makyajına kadar bilgi vermektedir. (Pardoe, 2010: 405)

Büyük bir ağırlama ve ritüelle hanımı selamladığını ve bebeğe de *Maşaallah* dediğini ifade eden seyyah, bu merasimlerde ev sahibinin misafirperverliğini ve doğum kutlamalarının büyük eğlenceler eşliğinde kutlandığını şu sözlerle ifade etmektedir: "...Şenlik düzenlenen her durumda evin kapıları tüm gelenlere açık; fakirler şenliğin bütün eğlencelerine katılabiliyorlar; kahve ve şerbet büyük bir merasimle olmasa dahi hatılı misafirlere olduğu kadar onlara da aynı samimiyetle sunuluyor." (Pardoe, 2010: 407) Doğum kutlamalarının yedi gün boyunca sürdüğüne değinen seyyah, lohusanın bulunduğu odada yaşlı kadınların ve çocukların gürültülerinden, şarkı söyleyen kadınların avazı çıktığı kadar bağırdıklarından, bebeklerin korku ve yorgunluktan

ağladıklarından ve bu eğlencelerin yedi gün boyunca devam ettiğinden bahsederek bu ortamın rahatsız verici olduğuna da değinmektedir. (Pardoe, 2010: 409)

Osmanlı toplumunda Lohusa Hamamı da denilen kırk hamamı⁵ doğum sonrası yapılan ritüellerden biridir. Çocuğun doğumunun kırkıncı günü ebe tarafından hamama davet edilen, akraba ve komşularla hamamda eğlendikleri; helva, dolma, şerbet ve kahve gibi yiyecek ve içeceklerin ikram edildiği bilinmektedir. Bu ritüel esansında kırkı çıkan lohusanın hamamda sırmalı havlu ve ipekli peştamale sarıldıktan sonra sedefli gümüşlü nalınları giyerek, ağır adımlarla misafirlerin önünde dolaştırılmaktadır. Ardından ebenin lohusayı yıkadıktan sonra kundağını çıkardığı bebeği örtü ile tutup sıcaklık bölümünde yıkadığı, yıkama esnasında Kuran'dan ayetler okuyup, bu su ile çocuğu kırkladığı anlatılmaktadır. (Özbilgen, 2004: 473)

Osmanlı kadınları arasında doğumdan sonraki kırkıncı gün lohusa hamamı düzenlemenin usulden ve sağlık kurallarından olduğunu dile getiren Davis, bu konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

“...Lohusa ya konaktaki hamama girer ya da halk hamamında yıkanır. Anneyle akraba ve arkadaşları ve kucağındaki bebekle ebe kadın, düğün töreniyle yarışır bir şenlik içinde hep birlikte hamama giderlerdi. Lohusa işlemeli büyük bir ipek havluya sarınarak hamamcının koluna girer gümüş ve sedef kakmalı nalınlarının tıkırtısı eşliğinde soğukluğa götürülürdü. Bu arada çingeneler onun için dans eder tek tek konukları selamlarlardı. Anne yıkanır yıkanmaz sıra bebeğe gelir ve bu arada kırklama adı verilen tören yapılırdı. Ebe kadın ilkin kırk İslam evliyasının adını okur ve bebeğin sabunlanıp durulanmasını sağlardı. Bu işlemler arasında çingeneler raks edip şarkı söyler, helva, dolma, şerbet, turşu ve kahve gibi yiyecek içecekler sunulurdu. Bu kutlama gün boyu sürer ve kırk hamamının sona ermesiyle anne lohusalıktan çıkardı.” (Davis, 2006:51-52)

İstanbul'da bir konağı ziyaret eden Grace Ellison da varlıklı bir aileden kadının doğum yapacağı haberini aldıktan sonra yardımcısı ile hazırlamış oldukları hediyelerle birlikte konağa gittiklerinden bahsetmektedir. Doğumu beklerken diğer konuklarla birlikte hava soğuk olduğundan bir mangalın etrafında oturup, kahve ve nargile içip doğumu beklediklerini, bebek doğduktan sonra da misafir odalarının en güzelinde ağırlandıklarını ve tüm konukların anne ve bebeğe imkânları elverdiğince armağanlar getirdiğini anlatmaktadır. Ayrıca doğum merasimlerinde konuklara tarçınlı şerbet sunulduğuna, konukların çok özel ağırlandığına değinmektedir. (Ellison, 2009: 81-83)

⁵ Lohusa hamamı: Doğum yapan kadının ve çocuğun doğumdan kırk gün sonra yıkanma ritüeli “kırk hamamı” olarak bilinmektedir. (Abdülaziz Bey, 1995: 23-24)

Sonuç

Bu yüzyılda uzak coğrafyalara seyahat etmek gezginler için ayrı bir önem taşımakta, kültürün, sanatın, en önemlisi eğitimin bir parçası, özellikle bir yaşam biçimi olarak görülmektedir. Önceki yüzyıllarda dini, siyasi, bilimsel ya da sadece merak amacıyla yapılan seyahatler belli koşullar altında ve sınırlı olanaklar dâhilinde gerçekleşirken 19. yüzyılda seyahat koşullarının iyileşmesiyle daha da artmıştır. Çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu gezginlerin arasında kadınların da yer alması o zamana kadar erkeklerin egemen olduğu seyahatname yazıcılığına ve Batının Doğuya bakışına yeni bir soluk kazandırmıştır.

Haremin gizli ve özel olması, kapılarının sadece kadınlara açık olması kadın seyyahların haremi incelemesine olanak sağlamış, haremin gündelik yaşantısına dair gelenek ve göreneklerin anlatıldığı seyahatnamelerde doğum da özel olarak yerini almıştır. Böylelikle imparatorluğun başkentine gelen kadın seyyahların haremdeki doğum kutlamalarına yer vermeleri bu geleneğin tanıtımına katkıda bulunduğu gibi ön yargıların hâkim olduğu Osmanlı haremi ve kadını Batılı hemcinsleri tarafından farklı bir bakış sunulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

ABDÜLAZİZ Bey, 1995. Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Adat ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniye (Haz. K. Arısan-D. Arısan Güney), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 310s.

AKGÜNDÜZ, A., 2006. Osmanlı'da Harem, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 516s.

AKSOY CROUTIER, A., 2009. Harem, Remzi Kitabevi, İstanbul, 216s.

AND, M., 2014. Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür (Haz. M.S. Koz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 599s.

AND, M., 2018. Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları (Haz. T. Değirmenci- M.S. Koz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 247s.

ARSLAN, M., 2007. "Kültür Tarihimiz Açısından Zengin Bir Kaynak: Sûr-nâmeler", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 5 (10), ss.221-258.

- ÇAKIR, M., 2012. “Osmanlı Hanedanında Doğum: Veladet-i Humayun”. Topkapı Saray-ı Hümayunu Harem, ss. 64-68, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- DAVIS, F., 2006. Osmanlı Hanımı, (Çev. B. Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 318s.
- DEVECİ, A., 2017. Osmanlı Minyatüründe Kadın, Kriter Yayınevi, İstanbul, 120s.
- EDİZ, İ., 2020. “Osmanlı İstanbul’unda Doğum Ritüelleri”. Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi C.4, ss. 470-475. TDV İslam Araştırmaları Merkezi ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- ELLISON, G., 2009. İstanbul’da Bir Konak ve Yeni Kadınlar, (Çev. N. Akın), Dergâh Yayınları, İstanbul, 159s.
- GARNETT, L.M.J., 2009. Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri, (Çev. N. Elhüseyni), Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 643s.
- GÖNCÜ, C., 2015. Osmanlı’da Harem ve Cariyelik, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 270s.
- GÜMÜŞER, T., 2013. “Osmanlı Minyatür Sanatında Kadın İmgelemi”. Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi, 2 (6), ss. 16-28.
- PARDOE, M.J., 2010. Sultanlar Şehri İstanbul. (Çev. M.B. Büyükkal), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 644s.
- ORTAYLI, İ., 2013. Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, İstanbul, 240s.
- ÖNKOL ERTUNÇ, Ç., 2020. “Sabuncuoğlu Şerefeddin’in Paris Bibliotheque Nationale’de Bulunan Cerrahiyyetü’l-Haniyye İsimli Eserinin Minyatür Özellikleri”, İSTEM, 18 (36), ss. 305-323.
- ÖZBİLGİN, E., 2004. Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye, İz Yayıncılık, İstanbul, 790s.
- ULUÇAY, M.Ç., 2013. Harem, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 316s.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., 1984. Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 587s.
- ÜNVER, S., 1909. Şerefeddin Sabuncuoğlu Cerrahiyei İlhaniye (Yay. S. Ünver), İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü Nüshaları, Kenan Basımevi, İstanbul, 78s.
- WALKER, M.A., 1886. Eastern Life and Scenery with Excursions into Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania, V.1, V.2, Chapman and Hall Limited, London, 641s.

İnternet Kaynakçası

ERTÜRK, Y. 2017. Minyatür ve Sezaryen”, Hekimce Bakış, 63-65,
<https://hekimcebakis.org/makale/minyatur-ve-sezaryen/> (27.06.2022)